

בקרנזיל' הרמב"ם (שכנים יב,ה) פירש (שלא כשאר ראשונים) שהמדובר על הזכות לסלק את הלוקח; שאם לקחה אדם אחר ובא אחד מן המצרנים וסילקו – זכה בה הוא. ואם באו כולם כאחת ללוקח – הרי היא מתחלקת בין כולם.

וטעמו של הרמב"ם שלא פירש שמדובר כשהיא אצל המוכר, שהרי מבואר בגמרא לעיל (בדין המוכר לנכרי, וברש"י ורמב"ן) ש'דינא דבר מצרא' אינו חל על המוכר אלא על הקונה. וכאן שגם הקונה הוא מצרן ואילו קדם וקנאה הלא אינם יכולים לסלקו, הרי שאין על שאר המצרנים דינא דבר מצרא כלפיו להוציאה ממנו, ואם כן גם אם באו כולם כאחת ואח"כ קנה רק אחד מהם – אינם יכולים להוציאו. ואולם אדם מבחוץ שקנה, כיון ש'דינא דבר מצרא' מחייבו להחזיר את השדה, מובן שיכולים כולם לסלקו.

[ושיאר הראשונים סוברים שכשבאו כולם מקודם, מיד חלה זכותם לסלקו והרי כולם שותפין באותה זכות, לכן גם אם קנה לבסוף אחד מהם – לא תועיל קנייתו, והרי הוא כלוקח חיצוני שהרי חלה זכות 'בר מצרא' על כולם כאחת, כשותפין, ושוב אין יכול לזכות בזכות זו לבדו.]

– כן באר הגר"ח הלוי (בחדושים על הש"ס). ושייך לנידון זה את מחלוקת הראשונים כשיש חמשה מצרנים, שנים ברוח אחת, והשלשה כל אחד ברוח אחרת – האם חולקים את השדה לחמשה חלקים שוים, או שמא חולקים לארבעה, ואת החלק האחד מתוך הארבעה – חולקים לשנים. ותורף השאלה – ביאר – האם זכות 'בר מצרא' חלה לכל אחד בנפרד. וא"כ אין חילוק בין מצרן גדול לקטן שהרי גם אם קדם הקטן וקנאה כולה – אי אפשר לשאר המצרנים לסלקו, או שמא כולם נידונים כישות אחת הזוכה בזכות אחת אלא שאח"כ חולקים ככל חלוקת שותפים, כל אחד בהתאם לגודל חלקו. עוד על מחלוקת ראשונים זו ע' ביצחק יקרא מהדו"ק סא ובמובא בב"ב ה).

דף קט

'בדלא מטא יומא דשוקא'. לאו דוקא, אלא הוא הדין כשהפירות צריכים עדיין לקרקע, שמין לו. רק מסתימת הברייתא 'שמין לו' משמע דמי כל הפירות ולא חלקם, לכך מעמיד בפירות גמורים אלא שמפסיד אם יקטפם עתה. וגם מדקתני 'הגיע זמנו לצאת' משמע שנתבשלו הפירות, שאין לך אדם מקבל שדה ומניחו מלא ויוצא (רמב"ן). הרשב"א העיר על הפירוש הראשון דאדרבה מכך שאמרו 'שמין לו' משמע שאין נותנים לו אלא במה ששוה עכשיו. והסכים לפירוש השני, שכל החוכר לשנים, לא לשנים בלבד הוא חוכר אלא לתבואות אותן שנים, ואם לא נגמרו עדיין לא הגיע זמנו לצאת.)

ולכך העמיד בסלקא (= תרדין) וירקא, שאילו בתבואה אין להעמידה, שכיון שאינה צריכה לקרקע יעקרנה ויטלנה ותהא אצלו עד יומא דשוקא שהרי אינה נפסדת בכך (חדושי הר"ן). ולא העמיד בפירות האילן, כי בהם אין חידוש שמשאירם באילן וקוטפם מעט מעט עד יום השוק. אמנם בירק השמיענו שאין משהה אותם אפילו עד יום השוק משום שבינתים מבטל את הקרקע, אלא שמין לו כמה הם שוים באותו יום (ראב"ד).

'שאני התם דאמר קרא ויצא ממכר בית – ממכר חוזר, שבה אינו חוזר. ונגמר מיניה? התם זביני מעליא הוא ויובל אפקעתא דמלכא היא'. הגר"ח הלוי (בספרו הל' מלוה כא) באר שאין הכוונה ללמוד מעצם דין חזרת יובל – שגזרת הכתוב היא שאין שבה חוזר, ואין כל קשר בין דיני יובל למקבל שדה

מחברו. אלא הנידון הוא להוכיח מדין יובל שגם כשהקרקע אינה שלו (שהרי היא חוזרת לבעליה ביובל) והיא חוזרת, אין השבח חוזר עמה מצד שהוא נידון כחלק ממנה, אלא הוא נידון כדבר בפני עצמו. ותרצו שיובל שונה מפני שהיא מכירה גמורה וגוף השדה שייך ללוקח, לכן גם השבח שלו, ולא נשאר אלא גורת הכתוב ששבח אינו חוזר, ואינו דומה למקבל שדה מחברו שגוף הקרקע של הבעלים, וממילא השבח (הבא מאליו) נידון כגוף השדה, ושייך לבעליו.

[ובזה יישב את פסקי הרמב"ם שמשמע שפסק לענין יובל שאין ללוקח אלא את השבח שהשביח הוא ולא השבח שעלה מאליו. ובהלכות שכירות משמע שגם בדין המקבל כן הוא, שאף רבא מודה בשבח שהשביח החוכר – ששלו הוא, וא"כ מהו זה שהקשו ללמוד מיובל, והלא גם כאן הדין זהה? אלא הקושיא היתה שמיובל נלמד שבכל מקום שהקרקע אינה שלו, השבח אינו חשוב כגוף הקרקע וממילא צריך להיות הדין במקבל ששבח שממילא – למקבל, שהחילוק שביובל בין שבח לשבח – גזה"כ הוא בדיני יובל. ע"ש עוד בבאור.

ובחזו"א (בגליונות הגר"ח ובהו"מ ב"מ לקוטים כ) נטה מדבריו בכמה נקודות:

- א. שיטתו שאף ביובל אין חילוק בין שבח לשבח, ואף שבח שממילא אינו חוזר. ומה שנקט הרמב"ם 'נטעה' – דיבר בהווה, ולא להשמיענו חילוק זה, שאם כן היה לו לפרש הדבר בהדיא.
- ב. הקשה על מה שפירש הגר"ח את קושית הגמרא, כיון שמחלוקת אביי ורבא היא רק במקבל סתם אבל אם פרשו שיש לו שבח – לכו"ע יש לו, אם כן מה הקושיא מיובל, הלא ודאי דעת המוכר והלוקח כפי דיני היובל האמורים בתורה, ולכן שם זכה הלוקח בשבח, ואינו ענין למקבל בסתמא? אלא צריך לפרש שהקושיא שבגמרא ללמוד מעצם דין חזרת יובל.
- ג. תמה על מה שמשמע מהגר"ח שלאביי זוכה בכל השבח הבא מן האילן כפי חלקו, ולא רק כדמי שתלא (ע"ש בדברי הגר"ח במלואם), והלא השבח נוצר מכך שהאילן עתיד להיות בשדה זו שנים מרובות, ולינוק משדהו של הבעלים, ומדוע יהיה לחוכר חלק בשבח זה. אלא כתב שנוטל כתשלום השתל, כמה אדם רוצה ליתן לנטעה].

רב פפא קביל ארעא לאספסתא, קדחו בה תאלי... שקול ידא דאספסתא וזיל. אמר ליה: אנא כורכמא רישקא רבאי. א"ל גלית אדעתך דלמשקל ואסתלוקי עבדת, שק(ו)ל כורכמא רישקא וזיל, אין לך אלא דמי עצים בלבד. סברת רב פפא שכיון ששבח המפסידו יש בו לחוכר חלק כנגד ההפסד, מן הסתם אותו שבח נכלל כולו בהסכם החכירה והרי הוא כפירות. ורב שישא בריה דרב אידי סבר שלא ירד על דעת אותו שבח, אלא שיש לו חלק באילנות כפי מה שהיה אפשר להרויח בדבר הנעקר מן השדה, אבל אין לו בריוח הנשאר בשדה בהכרח.

וזה שאמר 'אין לך אלא דמי עצים', ולא דמי כרכום – משום שרב פפא לא טען שבאמת היה מגדל כרכום אלא שהיות שצמחו אילנות שריווחם יותר מן הכרכום, ואילו עלה הכרכום מעצמו, ודאי הוא של חוכר שהרי כל מה שצמח – ברשותו צמח, לכן טען רב פפא שגם האילנות שצמחו – ברשותו צמחו. ובתשובת רב שישא שאין לו אלא דמי עצים, הרמב"ם (שכירות ה,י) מפרש שאין הכוונה שאין לו באמת את הפסד האספסתא אלא דמי עצים, אלא רצה לומר שלפי טענתך נוטה דינך לתובע דמי עצים בלבד, ולכן אין לך אלא ידא דאספסתא (ומה שאמרו 'גלית אדעתך' – ר"ל: אתה מודה שאין לך טענה של ריוח קבוע ומחובר, שנשאר ביד המחכיר).

והטור (הו"מ שכה) פירש שאכן אין לו אלא דמי עצים, וחזר בו ממה שאמרו בתחילה ליטול ידא דאספסתא, לפי שדינו ליטול את הריוח הקיים ואין לו תביעה על ההפסד, אך אינו נוטל את שבח האילן כמות שהוא

שהרי הוא שבת קיים וקבוע, ולכן לא נשאר לו אלא זכות דמי עצים בלבד. והוסיף הטור ששואלים אותו ואם אומר שהיה נוטע אילנות – נותנים לו כפי שווי שתילים ליטע. **נמצא פסקן של דברים כך:** לדעת אביי, יש למקבל זכות בשבת שקמה או בשבת אילנות שעלו מאליהן. [ונראה, שאם הוקרה השדה עשרים דינרין בשביל האילנות, אין שמין לחוכר כל העשרים כשבת, שהרי אותו שבת נגרם בגלל שנים רבות שעתיד האילן לעמוד בשדה, אלא משערים כפי שמשלמים לשל, בשביל השתילים והטורח. ומדברי הגר"ח ז"ל (בהל' מלוה כא,א) נראה שסבר שיש לו זכות בכל העשרים כשבת. 'זוה תימא'. ולרבא, אין באותו שבת לחוכר מאומה שסתמא לא ירד על דעת אותו שבת.

אילן העושה פירות – לדעת כולם לא ירד אלא על דעת הפירות, ואין לו שבת בהתעבות האילן עצמו, כמו שאמרו 'אלא מעתה דיקלא ואלים...'. (תוס').

שיטת רב פפא שבמקום הפסד, כגון שע"י צמיחת האילן נמנע מזריעה באותו מקום, אפילו לדברי רבא – יש לו זכות בשבת האילן. ורב שישא ברד"א חלק, שאין לו אלא כשיעור ההפסד שהיה זורע שם (כ"ה שיטת הרמב"ם), או אף זה אין לו, אלא דמי עצים בלבד. ואם אומר שהיה נוטע עצים – נוטל דמי שתילים (אבל לא את כל השבת, כאמור). (כ"ה שיטת הטור).

וחוכר שנטע אילנות – נראה שדינו כיוורד לתוך שדה חבירו ונטעה, ששמין לו וידו על התחונה, שהרי אין דעתו לכך בשעת החכירה (ומדברי הגר"ח משמע לכאורה שגם רבא מודה ששבת שהשביח בידים – שלו הוא), ומכל מקום אם היא שדה העשויה ליטע – אומדין כמה אדם רוצה ליתן לשל, ונוטל (כמו שאמרו לעיל קא.). ואם נטע אילנות כדי ליטול שתילים – הרי זה בכלל חכירותו, ונוטלם (עפ"י חזון איש ב"מ לקוטים כ. ובגליונות על חדושי הגר"ח מלוה כא,א).

'עד האידינא חד, השתא חמשה'. לעצמו אמר כן ומשום חסידות, אבל מצד הדין אפילו אם השאיר אחריו בן אחד זריו ונאמן, ניתן לסלקו (כמו שמשמע בהמשך, 'האי שתלא דשכיב...'). ומכאן ראייה למה שכתב הרמב"ם ז"ל, אחד מן השותפין או מן המתעסקים שמת – בטלה השותפות או העסק, אף על פי שהתנו לזמן קבוע. וכזה הורו הגאונים (רמב"ן). ואין הדבר מוסכם (ע' במאירי).

'מקרי דרדקי, שתלא טבחא ואומנא וספר מתא – כולן כמותרין ועומדין דמי'. נראה שהשוכר פועלים בסתם, וקצב לשלם להם כך וכך ליום או לחודש, ולא פירש את משך זמן השכירות – אין דעת בעה"ב לכך שיהא קשור לפועל זה כל הימים, אלא כל יום ויום או כל חודש (כפי ראות עיני הדיין) הרי זו שכירות לעצמה, ואם בעה"ב חוזר, אינו צריך לשלם להם שכירות עד שיהא להם מה להשתכר. אך כל זה כשאין מנהג מסוים, אבל אם יש מנהג – הכל כמנהג המדינה. וכן אם יש 'דינא דמלכותא', יש לומר שבסתם סמכו כפי אותו דין.

וכן אם לפי הנהוג באותו מקום יש צורך בזמן מסוים למצוא מקום עבודה, מן הסתם שכרו לאותם הימים המצטרפים להשתדלות, ומיום שהודיעו שהוא חוזר, צריך לקבוע ימים לחיפוש עבודה, לפי ראות עיני הדיין.

ומה שאמרו כאן באותן מלאכות שיש בהם פסידא דלא הדר שהם 'כמותרין ועומדין' – היינו כשיש מנהג שמקבלים אותם לעולם, ואז כיון שהתחילו במלאכה או עשו קנין, אי אפשר לסלקן אלא אם כן מוצאים מקום אחר בלי הפסד, ובוה אמרו שכשקלקלו – אבדו זכותן, שעל מנת כן לא שעבד בעה"ב את עצמו. ועוד יש לפרש שזוהי מצוה על פרנסי הציבור, שעליהם מוטלת מצוה לסלקו לטובת הציבור ולמנות את ההגון והישר, וכן היחיד יכול לכופף את הציבור לסלקו (עפ"י חזון איש ב"ק כג,ב).

ובשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"א עה-עז) האריך להוכיח שאין לסלק פועל ללא טענה, כי השכירות חלה לכל הזמן שהמעסיק צריך עבודה זו. וגם הוכיח זאת ממה שאמרו כאן 'מקרי דרדקי שתלא טבחה...'. (וכל זה בדליכא מנהג מסויים, וכנ"ל).

'וטבחה'. ואם תאמר, מדוע זה הפסד שאינו חוזר הלא עליו לשלם הבהמה שהפסיד. יש לומר משום הצער והבושת שיש לבעל הבהמה שהזמין את אורחיו. גם פעמים שצריך לבשר הרבה ואין להשיג – והרי אלו הפסדים שאינם חוזרים. או גם יש לפרש בטבח העושה בחנם שאינו חייב לשלם, וקונסים אותו לסלקו משחיטה לגמרי, שלא יעשה לא בחנם ולא בשכר (עפ"י ראב"ד ועוד).
ויש אומרים שטבח העיר שאינו נוטל שכר פרטי מכל בהמה, אינו משלם אם קלקל – הלכך יש כאן פסידא דלא הדר. ויש חולקים (מובא במאירי).

(ע"ב) 'אמר ליה רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי... אמר, כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי ליי. רב האי גאון רבנו חננאל ועוד ראשונים הסבירו שקושיתו של רב אחא נדחתה [דלא כפרש"י ובעל המאור], וכפי שהאריך הרמב"ן (בחדושי ובהשגותיו לספר הצבא ובמלחמות ה'. וע' נמו"י) שאין זכות לאריס להסתלק ולהביא אריס אחר תחתיו ללא הסכמת הבעלים, ועל כן אי אפשר לו למכור לאריס אחר. וכן נפסק בשו"ע (ש"ג, ג וע"ש ברמ"א ובש"ך).

[ופירשו פשוט הגמרא כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי ליי – כלומר עדיין לא שנית כל התלמוד ולא ידעת דרכו, וכשתגיע לסדר קדשים ושנית הכל, בא אקשה ליי – שיתברר לך טעמו.
וכתב הרמב"ן בתוך דבריו לדחות את פרש"י: '... ועוד, שלא מצינו חכם שאומר לחבירו שיקשה לו אלא כל החכמים מקפידים בכך. ורבי יוחנן עניש כמה תלמידי משום דאקשו ליה, ואע"ג דמשבח ליה לריש לקיש בתר דקטליה [פירוש: במעשה דלעיל פד, לאחר שהענישו היה מצטער על מותו, אבל לכתחילה לא היה חפץ שיקשה עליו. ע' חדושי הר"ן]. ורב כהנא קביל עליה דלא לאותביה (ב"ק קיז.). ואיכא נמי דמצלו בהכי רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי (תענית ט:). ועוד, דהוה ליה למימר כי מטינא לשחיטת קדשים תא ואקשי ליי, דכי מטי איהו התם היכי מקשי ליה אי קאי איהו במסכתא אחריתי. והקושיות וההויות יותר מועילות בסדר נזיקין ובדיני ממונות מסדר קדשים אע"פ שהוא חמור והכל צריכים שם לגמרא'.
וע' במובא לעיל פד מאחרונים, שדרך החכם להתענג על קושיות יותר מסייעות. ולכאורה אין זה תואם עם דברי הרמב"ן והר"ן כאן. ואולם לפרש"י אדרבה, משמע שחפץ בקושיות התלמידים, וכענין 'מתלמידי יותר מכולם' ו'מחכים את רבו'. ורק כשדרשו בפירקא היו מקפידים על הקושיות.

דף קי

'מלוה אמר שלש, לזה אמר שתים... רב כהנא אמר: פירות בחזקת אוכליהן קיימי'. ולמה אין להסתייע מסתימת לשון השטר, שכתוב בו 'שנים', ומיעוט רבים – שנים (וכדלעיל ד:). – שאין זו עדות גמורה. או גם יש לומר הואיל והניחו לזה למלוה לאכול פירות שנה שלישית – הורעה הוכחה זו מלשון השטר (חדושי הר"ן. וע' תורי"ד שהואיל ועבדא לאגלויי אין לדון להוציא עפ"י סתימת הלשון).

'הכא מילתא דעבידא לאיגלוויי היא, ואטרוחי בי דינא תרי זמני לא מטרחינן'. וכתב הרא"ש (בפסקי